

Petek, E. (2026). Somatik frazeolojide kulak metaforu: Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde karşılaştırmalı analiz. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 457-474.

SOMATİK FRAZEOLOJİDE KULAK METAFORU: KAZAK TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

Ercan PETEK*

Öz: Bu çalışma; Türkçenin tarihî lehçeleri ile çağdaş Kazak ve Türkiye Türkçelerindeki “kulak” unsuruyla kurulan deyim ve atasözlerini karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Araştırmanın temel amacı, kulak organ adının somatik deyimleşme sürecindeki tarihsel sürekliliğini, anlamsal genişlemelerini ve kültürel işlevlerini ortaya koymaktır. Çalışmada Köktürk, Eski Uygur, Karahanlı, Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi metinlerinden elde edilen veriler ile Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki deyim ve atasözleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Nitel araştırma yöntemine dayanan bu çalışmada veriler betimleyici ve karşılaştırmalı analiz teknikleriyle değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular; “kulak” unsurunun yalnızca bir duyma organı olarak değil aynı zamanda dikkat, algı, öğrenme, haber alma, itaat, unutmama, rahatsızlık, sevinç ve toplumsal iletişim gibi çok boyutlu anlam alanlarını taşıyan güçlü bir metaforik yapı oluşturduğunu göstermektedir. Tarihî metinlerde “kulak” unsurunun iştirak, söze yönelme, öğüt, bilgi, yönetim aklı, dikkat, gizli haber, sözün muhafazası gibi anlamlarıyla kullanıldığı, çağdaş lehçelerde ise bu anlamların genişleyerek deyimleştiği tespit edilmiştir. Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında yapılan karşılaştırma, birçok deyim ve atasözünün birbirine örtüştüğünü, bazı durumlarda ise farklı biçimlerin kullanıldığını göstermiş ve bu durumu ortaya koymuştur. Sonuç olarak “kulak” unsuru, Türk dillerinde hem tarihsel sürekliliği hem de kültürel çeşitliliği yansıtan temel somatik metaforlardan biri olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kulak, Somatik Deyimler, Türk Lehçeleri, Karşılaştırmalı Dilbilim, Atasözleri.

THE EAR METAPHOR IN SOMATIC PHRASEOLOGY: A COMPARATIVE ANALYSIS OF KAZAKH AND TURKISH

Abstract: This study comparatively examines idioms and proverbs containing the lexical item ear in the historical varieties of Turkish as well as in contemporary Kazakh and Turkish. The primary aim of the research is to reveal the historical continuity, semantic extensions, and cultural functions of the somatic element ear within the process of phraseological formation. The study analyzes data obtained from texts written in Old Turkic, Old Uyghur, Karakhanid, Khwarezm, Kipchak, and Chagatai Turkish alongside idioms and proverbs found in contemporary Kazakh and Turkish. Adopting a qualitative research methodology, the data were evaluated through descriptive and comparative analysis techniques. The findings demonstrate that the element ear functions not only as an organ of hearing but also as a powerful metaphorical construct encompassing multidimensional semantic domains such as attention, perception, learning, receiving information, obedience, forgetting, discomfort, joy, and social communication. The analysis further reveals that in historical texts, the element ear was associated with meanings such as hearing, heeding speech, advice, knowledge, wisdom in governance, attentiveness, secret information, and the preservation

* Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, ercan.petek@gop.edu.tr

 ORCID: 0009-0001-6024-3472

of words, whereas in contemporary varieties these meanings have expanded and become increasingly conventionalized in idiomatic expressions. The comparison between Kazakh and Turkish indicates that many idioms correspond directly to one another, while others exhibit different formal realizations despite conveying similar meanings. Consequently, the element ear is evaluated as one of the fundamental somatic metaphors in the Turkic languages, reflecting both historical continuity and cultural diversity.

Keywords: Ear, Somatic Idioms, Turkic Dialects, Comparative Linguistics, Proverbs.

Dil; insan düşüncesinin, toplumsal hafızanın ve kültürel birikimin en önemli taşıyıcı sistemlerinden biridir. Her dilin söz varlığında yer alan temel kelimeler; o dilin tarihsel gelişimi, toplumsal yapısı ve kültürel kodları hakkında doğrudan bilgi sunar. Bu temel kelimeler arasında özellikle organ adları, hem dilin en eski katmanlarından birini oluşturması hem de deyimisel yapıların üretiminde merkezî bir rol üstlenmesi bakımından dikkat çekmektedir. Organ adlarının deyimlerde kullanımı, yalnızca dilin yapısal özelliklerini değil aynı zamanda toplumların dünyayı algılama biçimini, değerler sistemini ve ortak deneyim alanlarını da yansıtmaktadır. Nitekim Şahin'in (2004) *Türkçede Organ İsimleriyle Kurulmuş Deyimler* başlıklı çalışması, organ adlarının Türkçe deyimlerdeki işlevini ayrıntılı biçimde ele alarak dil-kültür ilişkisine önemli bir katkı sunmaktadır.

Deyimler; en az iki kelimedenden oluşan, çoğunlukla gerçek anlamdan uzaklaşıp kalıplaşmış ve mecaz anlam kazanmış söz öbekleridir. Bu yönüyle deyimler, dilin ifade gücünü artırırken aynı zamanda toplumsal deneyimlerin ve kolektif belleğin de taşıyıcısıdır. Türkçe, deyim varlığı bakımından oldukça zengin bir dil olup bu zenginlik özellikle organ adlarıyla kurulan deyimlerde belirginleşmektedir. Organ adlarının deyimlerde kullanımı, Türk milletinin tarihsel tecrübesinin, kültürel birikiminin ve düşünce sisteminin doğal bir yansıması olarak ortaya çıkmış özlü ifade kalıplarını içermektedir Parlakpınar'ın (2023) Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* adlı mesnevisi üzerine yaptığı inceleme de organ adlarının Türkçenin en eski metinlerinden itibaren deyimleşme sürecine dahil olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda organ adları, yalnızca Türkçede değil birçok dilde temel kelime kategorileri arasında yer almaktadır. Doğan (2005), dil akrabalıkları, dil tarihi, dil öğretimi ve dilbilgisi gibi alanlarda temel söz varlığı unsurları arasında yer alan organ adlarının eşzamanlı ve art zamanlı kullanımlarını inceleyerek bu unsurların Türk söz varlığındaki tarihsel sürekliliğini ortaya koymuştur.

Somatik deyimler, yani insan vücudu organlarına dayalı deyimisel yapılar, yalnızca Türkçede değil dünya dillerinin büyük bir kısmında da önemli bir yer tutmaktadır. Tekeli'nin (2023) Rusça ve Türkçe somatik deyimlere ilişkin karşılaştırmalı çalışması, organ adlarının farklı dillerde hem ortak metaforik alanlar oluşturduğunu hem de kültürel farklılıklar nedeniyle değişen anlam yapıları taşıdığını göstermektedir. Benzer biçimde Askarova ve Temenova'nın (2021) Kazakça ve Türkçe somatik deyimlere ilişkin çalışması, bu yapıların büyük ölçüde ortak bir Türk kültür kodu taşıdığını ancak kullanım bağlamlarında farklılaşmalar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, somatik deyimlerin hem evrensel hem de kültüre özgü anlam katmanlarına sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Türkçede organ adlarıyla kurulan deyimlerin kökeni tarihsel olarak Eski Türkçeye kadar uzanmaktadır. Oba'nın (2024; 2025) Kazakçada organ adlarının tarihsel yansımalarını ele aldığı çalışması, Eski Türkçeden günümüz Kazakçasına kadar organ adlarının hem fonetik hem de semantik değişim süreçlerini ortaya koymaktadır. Bunun yanında Kazakçadaki Moğolca kökenli organ adlarını inceleyen çalışmaları, organ adlarının yalnızca tarihsel gelişimini değil aynı zamanda diller arası etkileşim bağlamındaki etimolojik katmanlarını da aydınlatmaktadır. Söz konusu araştırmalarda Kazakçaya Moğolcadan geçen organ adları ile hastalık ve organ adlarına karşılık gelen sözcüklerin Orta Moğolca, Edebî Moğolca ve Çağdaş

Moğolcadaki biçim ve anlamları karşılaştırılmış; bu unsurların tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki görünüşleri ile kökenlerine ilişkin etimolojik açıklamalar değerlendirilmiştir. Böylece Kazakçadaki organ adlarının yalnızca Türk dil tarihinin değil, Türk-Moğol dil ilişkilerinin de önemli bir parçası olduğu ortaya konulmuştur. Şahin'in (2010) Kırgızistan yer adlarında ölü deyim aktarmaları üzerine yaptığı araştırma, organ adlarının yalnızca bireysel dil kullanımında değil, coğrafi adlandırmalarda da kalıplaşmış metaforik yapılara dönüştüğünü göstermektedir.

Deyimlerde organ adlarının kullanımı rastlantısal değildir. İnsan bedeni, somut yapısı nedeniyle soyut kavramların ifade edilmesinde güçlü bir metafor kaynağıdır. Melike Baş ve Nalan Büyükkantarcıoğlu'nun (2019) Türkçede üzüntü duygusunun somatik deyimlerle ifade edilmesine yönelik çalışmaları, özellikle “kalp”, “yürek” ve “ciğer” gibi organların duygusal kavramların merkezinde yer aldığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, bedenin yalnızca fizyolojik değil aynı zamanda bilişsel ve duygusal bir referans alanı olduğunu göstermektedir.

Somatik deyimlerin tarihsel derinliği *Divanü Lûgati't-Türk* gibi temel kaynaklarda da açıkça görülmektedir. Aydemir'in (2017) bu eserdeki insan vücudu ve organ adlarına ilişkin çalışması, organ adlarının Türk dilinin temel söz varlığı içinde yer aldığını ve tarihsel süreklilik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda organ adlarının yalnızca modern dil kullanımında değil, tarihî metinlerde de merkezi bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Türkmen Türkçesinde somatik deyimler üzerine yapılan çalışmalar da bu alanın disiplinlerarası niteliğini göstermektedir. Demirbaş (2022), Türkmen Türkçesindeki somatik deyimlerin ilk kez sistematik biçimde sınıflandırıldığını ve organ adlarının anatomik ve tematik bir tasnife tabi tutulduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşım, somatik deyimlerin hem dilbilimsel hem de anatomik açıdan incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Buna ek olarak Çelik'in (2018) Türkiye Türkçesindeki duyu organlarıyla kurulan deyimlere ilişkin çalışması, özellikle “göz”, “kulak”, “dil”, “burun” ve “deri” gibi organların deyim üretiminde yoğun biçimde kullanıldığını göstermektedir. Çelik'e göre bu deyimler, hem olumlu hem olumsuz anlam alanlarında sınıflandırılabilen ve organ adlarının duygusal yük taşıyan yapılar olduğu ortaya konmaktadır.

Somatik deyimlerin anlamlandırılması ve karşılaştırılması çeviri çalışmaları açısından da önem taşımaktadır. Coşkun'un (2021) kalp merkezli somatik deyimlere ilişkin çalışması, Türkçe ve Rusça arasında hem eşdeğer hem de kültürel farklılık gösteren deyim yapılarının bulunduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Eken (2023) Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki somatik deyimlerde tam ve yalancı eşdeğerlik ilişkilerini incelemiş ve kültürel bağlamın belirleyici rolünü vurgulamıştır. Sotvoldiyevna (2023) ve Kattayevna (2025) ise İngilizce ve Özbekçe somatik yapılar üzerinden çeviri stratejilerinin önemini ortaya koymuşlardır.

Bu bağlamda yapılan çalışmalar, somatik deyimlerin yalnızca dilbilimsel bir konu olmadığını aynı zamanda kültürel aktarım, bilişsel yapı ve çeviri süreçleri açısından da çok katmanlı bir araştırma alanı oluşturduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak organ adlarıyla kurulan deyimler; Türk dilinin tarihsel sürekliliğini, kültürel belleğini ve bilişsel metafor sistemini yansıtan temel yapılardan biridir. Bu yapıların karşılaştırmalı biçimde incelenmesi, hem Türk lehçeleri arasındaki ortaklıkları hem de kültürel farklılaşmaları ortaya koymak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada; Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında, organ adlarına dayalı somatik deyimlerin semantik ve kültürel açıdan gösterdiği benzerlik ve farklılıkların ortaya konması amaçlanmaktadır.

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı betimleyici, tarihî ve karşılaştırmalı bir dil incelemesidir. Araştırmada *qulaq/kulak* unsurunun Türkçenin tarihî dönemlerinden çağdaş Kazak Türkçesine uzanan kullanım çizgisi takip edilmiş, söz konusu unsurun deyim ve atasözleri içerisindeki semantik işlevleri kültürel dilbilim perspektifiyle değerlendirilmiştir. Çalışmanın temel yaklaşımı, organ adlarının yalnız sözlük anlamı bakımından değil tarihî süreklilik, mecaz üretimi ve kültürel çağrışım alanları bakımından da incelenmesine dayanmaktadır.

1.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkçenin tarihî lehçelerinde, Kazak Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde *qulaq/kulak* unsuruyla kurulmuş söz varlığı oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise tarihî metinlerde tanıklanan *qulaq/kulak* kullanımları ile Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde tespit edilen deyim ve atasözlerinden meydana gelmektedir. Örneklem belirlenirken verilerin niceliksel çokluğundan ziyade semantik alanları temsil gücü dikkate alınmış, *qulaq/kulak* unsurunun anlam genişlemelerini açık biçimde gösteren örnekler seçilmiştir.

1.3. Veri Toplama Kaynakları

Araştırmada tarihî dönemler olarak Köktürk Türkçesi, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi-Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesi esas alınmıştır. Köktürk Türkçesi verileri Talat Tekin'in *Orhon Yazıtları* adlı çalışmasından; Eski Uygur Türkçesi verileri Ahmet Caferoğlu'nun *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Kemal Eraslan'ın *Eski Uygur Türkçesi Grameri* ve Betül Özbay tarafından yayına hazırlanan *Maniheist Tövbe Duası Huastuanıft* adlı eserlerden derlenmiştir. Karahanlı Türkçesi için Ahmet Bican Ercilasun'un hazırladığı *Divânu Lugâti't-Türk* ile Reşit Rahmeti Arat'ın *Kutadgu Bilig I Metin ve III Dizin* adlı çalışmaları temel alınmıştır. Harezmi Türkçesi verileri, Aysu Ata tarafından hazırlanan *Nehcü'l-Ferâdis* ve *Kıyasü'l-Enbiyâ* ile Nuri Yüce'nin *Mukaddimetü'l-Edeb* adlı eserlerinden sağlanmıştır. Kıpçak Türkçesi için *Kitâbü Fi'l-Fıkh Bi-Lisâni't-Türkî, Minyetü'l-Guzât, Kitâb fi Riyazâti'l-Hayl* ile Toparlı vd. tarafından hazırlanan *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*; Çağatay Türkçesi için ise Ali Şir Nevai'nin *Leyli vü Mecnun'u* ile *Şecere-i Terâkime* esas alınmıştır.

Kazak Türkçesi verilerinde atasözleri için *Babalar Sözi* adlı eserin 65, 66 ve 67. ciltlerinden; deyimler için ise *15 Tomdıq Qazaq Âdebi Tiliniñ Sözdigi* (15 Ciltlik Kazak Edebî Dilinin Sözlüğü) esas alınmıştır. Türkiye Türkçesiyle karşılaştırmalarda Türk Dil Kurumunun *Türkçe Sözlük* (2011) ile Ömer Asım Aksoy'un iki ciltlik *Atasözleri Sözlüğü ve Deyimler Sözlüğü* esas alınmıştır.

1.4. Verilerin Analizi

Toplanan veriler öncelikle tarihî tanıklıklar ve çağdaş kullanımlar şeklinde iki ana gruba ayrılmıştır. Tarihî lehçe verileri üzerinden *qulaq/kulak* unsurunun temel anlamı ile mecaz anlamı arasındaki süreklilik tespit edilmiş, ardından Kazak Türkçesindeki deyim ve atasözleri semantik kümeler hâlinde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada dinleme ve dikkat, öğüt alma ve söz dinleme, haber alma ve toplumsal iletişim, işitsel rahatsızlık, mutluluk ve utanç gibi duygusal tepkiler ile kültürel ve ritüel kullanımlar belirleyici olmuştur. Daha sonra bu kümeler Türkiye Türkçesindeki deyim ve atasözleriyle karşılaştırılarak ortak tarihî miras, lehçeye özgü anlam genişlemeleri ve kültürel farklılaşmalar yorumlanmıştır. Analiz sürecinde betimleyici tarama, karşılaştırmalı semantik çözümleme ve kültürel yorumlama yöntemleri birlikte kullanılmıştır.

2. Bulgular

Bu bölümde, *qulaq/kulak* unsurunun Türkçenin tarihî lehçelerinden Kazak Türkçesine uzanan süreçte kazandığı semantik ve kültürel işlevler karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alınmaktadır. İnceleme, söz konusu unsurun tarihsel sürekliliği ve Kazak Türkçesindeki deyim ve atasözleri bağlamındaki kullanımları esas alınarak yapılandırılmıştır.

2.1. Türk Dilinde Qulaq/Kulak Unsurunun Tarihî Sürekliliği ve Mecaz Alanı

Türk dilinde *qulaq/kulak* unsuru, en erken yazılı metinlerden itibaren yalnızca işitme organını karşılayan anatomik bir ad olarak değil; işitme, dikkat, haber alma, öğüt dinleme, toplumsal farkındalık ve zihinsel kavrayış gibi çok katmanlı anlam alanlarına açılan bir somatizm olarak kullanılmaktadır. Türkçenin tarihî lehçelerinde kulakla ilgili kullanımlar incelendiğinde, söz konusu organ adının fiziksel işlevinden hareketle zamanla bilişsel ve kültürel bir göstergeye dönüştüğü; özellikle “işitmek = bilmek”, “kulak vermek = dikkat etmek”, “kulağa girmek = zihne yerleşmek” biçimindeki kavramsallaştırmaların tarih boyunca süreklilik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu yönüyle *qulaq/kulak*, Türk dilinin ortak mecaz hafızasında yalnızca bedenin bir parçası değil, bilginin ve sözün bedene giriş kapısı olarak konumlanmaktadır.

2.1.1. Köktürk Türkçesi ve Eski Uygur Türkçesinde Kulak: İşitme Organından Algı Merkezine

Köktürk metinlerinde *qulaq/kulak*, ilk bakışta doğrudan işitme organı olarak geçmekle birlikte kullanım bağlamları onun işitme fiili üzerinden algısal genişleme kazandığını göstermektedir. Bilge Kağan Yazıtı’ndaki *közün körmedük, kuulkakın eşidmedük bodunumın* “gözle görülmedik, kulakla işitilmedik kadar çok halkımı” (BK K11) (Tekin, 2006, s. 48-49) ifadesinde göz ve kulak birlikte kullanılarak insanın bilgi edinme kanalları temsil edilmektedir. Burada görmek ile işitmek, yalnızca duyuşsal faaliyet değil, bilginin sınırlarını belirleyen iki temel idrak yolu olarak sunulmuştur. Böylece kulak, daha Köktürk döneminde “haber alma” ve “farkında olma” ile ilişkilendirilen bilişsel bir unsur hâline gelmektedir.

Aynı dönemde *bunça bodun saçın kuulkakın bıçdı* “bunca halk saçlarını, kulaklarını kesti” (BKT G12) (Tekin, 2006, s. 68-69) cümlesi ise kulak unsurunun yas ve bedensel fedakârlık ritüelleriyle ilişkilendirildiğini göstermektedir. Cenaze töreninde kulağın kesilmesi, işitme organının burada yalnızca bedensel değil aynı zamanda kişinin duyuşsal bağlılığını sembolize eden bir uzuv olarak algılandığını düşündürmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde de *kulkak/kulğak/kulkağ* biçimleriyle kullanılan kelime temel anlamını korumakla birlikte, “kulakla edinilen bilgi” anlamındaki kulak bilig yapısıyla semantik açıdan dikkat çekici bir genişleme sergiler (Eraslan, 2012, s. 585). *Huastuanift*’te geçen “kulkakın äşidip” (Özbay, 2014, s. 150) ifadesi de işitmenin yalnızca ses alma değil, dinleyerek öğrenme ve kavrama işlevi taşıdığını göstermektedir. Böylece Eski Uygur sahasında kulak, fiziksel organ olmaktan çıkarak bilgi edinmenin aracı olarak dilde yerleşmeye başlamıştır.

2.1.2. Karahanlı Türkçesinde Kulak: Öğüt, Bilgi ve Yönetim Aklı

Karahanlı Türkçesi, *qulaq/kulak* unsurunun mecaz alanının belirgin biçimde genişlediği dönemlerden biridir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te *kulak* kelimesi temel anlamıyla kayıtlı olmakla birlikte, dönemin asıl semantik zenginliği *Kutadgu Bilig*’de görülmektedir. Eserde kulak, göz ile birlikte hükümdarın ve yöneticinin bilgi toplama mekanizması olarak tasvir edilir: *ilig köz kulak tuttı ilde kamuğ / açıldı angar barça beklig kapuğ* (KB 436) (Arat, 1979, s. 58). Bu kullanımda “göz kulak tutmak”, devleti ayakta tutan siyasal farkındalığın

sembolüdür. Hükümdarın başarılı olabilmesi için yalnızca görmesi değil, işitmesi yani toplumdan gelen haberleri dikkatle toplaması gerekmektedir.

Benzer biçimde *yağı boynı yençmek tiler erse sen / kulağ köz kerek sak kılıp tursa sen* (KB 2025) (Arat, 1979, s. 220) beyti, kulak ile gözün tetikte tutulmasını öğütleyerek kulak unsurunu doğrudan teyakkuz ve stratejik dikkatle ilişkilendirir. Kulak burada pasif bir işitme organı değil, yönetsel uyanıklığın aktif aracıdır.

Karahanlı sahasında *qulaq/kulak* unsuru; nasihat alma ve sözün zihne yerleşmesi anlamlarını da karşılamaktadır. *kisi alğu erse kulağ tut manga* (KB 4490) (Arat, 1979, s. 451) ifadesi “beni dikkatle dinle” anlamıyla bugünkü “kulak vermek” deyiminin tarihî karşılığı niteliğindedir. Yine *bu can ülgü çin söz kulağın kirür* (KB 991) (Arat, 1979, s. 116) mısrasında doğru sözün kulaktan girerek cana işlemesi, Türk düşüncesinde bilginin bedene giriş yolunun kulak olarak kavramsallaştırdığını açıkça göstermektedir. Bu dönemde *qulaq/kulak*, yalnızca işitilen sesi alan bir organ değil aynı zamanda öğüdün, hikmetin ve siyasî bilginin zihne aktarıldığı kanal hâline gelmiştir.

2.1.3. Harezmi ve Kıpçak Türkçesinde Kulak: Dikkat, Gizli Haber ve Sözün Muhafazası

Harezmi Türkçesi metinlerinde *qulaq/kulak* unsurunun hem dinleme hem de toplumsal söz dolaşımı bağlamında yoğun biçimde kullanıldığı görülür. *Nehcü'l-Ferâdis*'te yer alan *kulağın manga tutğıl, sanga bir sözüm bar* (NF 441-5) (Ata, 2014, s. 307) ifadesi, günümüz Türkçesindeki “kulağını bana ver / beni dikkatle dinle” kullanımının erken bir örneğidir. Burada kulak, dikkat yöneltmenin fiziksel karşılığıdır. Aynı eserde geçen *kulağını gaybat eşitmekdin saklasa* (NF 264-8) (Ata, 2014, s. 182) örneği ise kulağın dedikodu ve uygunsuz sözleri işitmeye açık bir organ olarak görüldüğünü, dolayısıyla ahlâkî denetim bağlamında kullanıldığını göstermektedir.

Mukaddimetü'l-Edeb'deki *kulağın tuttu eşitmek uçun, kulağ koydu eşitmekge* (ME 58-5) (Yüce, 2014, s. 41) kayıtları kulak tutmak/kulak koymak yapılarının tarihî köklerini açık biçimde belgelemektedir. Bu yapılar, işitmenin pasif değil bilinçli bir yöneliş olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca *tikdi eşek iki kulağını* (ME 37-2) (Yüce, 2014, s. 37) ifadesi, kulak dikmek metaforunun da erken dönemden beri dikkat ve alarm hâliyle ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır.

Kıyasü'l-Enbiyâ'da geçen *kulağım tuttum* (KE 242v-13), *kulağını manga tutğıl* (KE 219r-18), *kulağına tegürdi* (KE 108v-12) (Ata, 1997, s. 152-352) gibi kullanımlar da kulağın hem dikkatle dinleme hem de kulağa ulaşan haber anlamında kalıplaştığını göstermektedir. Özellikle “kulağına tegmek” yapısı, sözün yahut haberin bir kişiye ulaşmasını ifade eden ve çağdaş Türk lehçelerinde de yaşayan güçlü bir tarihî devamlılığa işaret eder.

Kıpçak Türkçesinde ise *kulağ ur-* “kulağı çınlamak” kaydı (Toparlı vd., 2007, s. 162), kulağın yalnızca işitme değil, uzaktaki bir anılma veya haberle metafizik bağ kuran halk inanışına da konu olduğunu göstermektedir. Böylece *qulaq/kulak*, fiziksel işitmenin ötesinde sezgisel haber alma alanına taşınmaktadır.

2.1.4. Çağatay Türkçesinde Kulak: Nasihat ve Bilginin Zihne Yerleşmesi

Çağatay Türkçesi metinlerinde *qulaq/kulak*, özellikle öğüt ve haberin alıcısı olarak ön plana çıkar. Ali Şîr Nevâyî'nin *Leylî vü Mecnûn*'unda geçen *bu dedi kerek kulağına pend* (1194) ve *bu bir neçe söz kulağka alğıl* (3470) (Çelik, 1993, s. 197-429) ifadeleri, kulağın doğrudan nasihat alma işlevini yansıtır. “Kulağa almak” burada yalnızca duymak değil, söyleneni içselleştirmek ve zihinsel kayıt altına almak demektir.

Yine *bu söz kulağına yetküsi-dür* (3246), *kim yetti kulağına hurüşü* (3315) (Çelik, 1993, ss. 405-412) gibi örneklerde haberin kişiye ulaşması kulak üzerinden anlatılmaktadır. Bu durum, çağdaş Kazak Türkçesindeki *qulağına tiydi, qulağı şaldı / qulağına şalındı* ve Türkiye Türkçesindeki *kulağına çalınmak* yapılarının tarihî temelini oluşturur.

Şecere-i Terâkime'deki *işitken-ge kulağ bolğay* (39-17) ve *kulağızını koyı salıñ* (36-4) (Kargı, 1988, s. 36-39) ifadeleri de kulağın dikkatle dinleme, anlamaya çalışma ve zihinsel yönelim sembolü olarak kullanılmaya devam ettiğini göstermektedir.

2.1.5. Tarihî Süreklilikten Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesine

Türkçenin tarihî lehçelerinde *qulaq/kulak* unsurunun üstlendiği işlevler, genel olarak altı ana mecaz alanı altında sınıflandırılabilir: işitme ve algılama, dikkat kesilme, öğüt dinleme, haber alma, sözün zihne yerleşmesi ve toplumsal uyanıklık. Bu işlevlerin tamamı Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki deyim ve atasözlerinde yaşamaya devam etmektedir. Özellikle *kulağ tut-*, *kulağ koy-*, *kulağka teg-*, *kulağka al-* gibi tarihî kalıplar çağdaş lehçelerde ses değişiklikleriyle varlığını sürdürmekte; kulak unsurunun Türk dilinin ortak kültürel belleğinde “sözün ve bilginin giriş noktası” olarak sabitlendiğini göstermektedir.

Dolayısıyla *qulaq/kulak*, Türk dil tarihinde yalnızca bir beden uzvu değil; sözün değeri, öğüdün kabulü, bilginin dolaşımı ve toplumsal farkındalıkla doğrudan bağlantılı bir kültürel gösterge olarak süreklilik arz etmektedir. Tarihî metinlerde oluşan bu mecaz alanı, Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki deyim ve atasözlerinde daha da zenginleşerek yaşamaktadır.

2.2. Kazak Türkçesinde Qulaq Unsurunun Semantik ve Kültürel Alanı

Kazak Türkçesinde *qulaq/kulak* unsuru, yalnızca işitme organını karşılayan anatomik bir ad olarak değil; dinleme, dikkat, haber alma, öğrenme, söz dinleme, rahatsızlık ve zihinsel farkındalık gibi çok katmanlı kültürel işlevlerle genişleyen üretken bir somatik unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkçenin tarihî lehçelerinde kulakla ilgili olarak görülen “işitmek = bilmek”, “kulak vermek = dikkat etmek”, “kulağa girmek = zihne yerleşmek” biçimindeki kavramsallaştırmalar Kazak Türkçesinde de güçlü biçimde yaşamaktadır. Derlenen deyim ve atasözleri, *qulaq/kulak* unsurunun özellikle sözün kabulü, sözün reddi, bilginin dolaşımı ve zihinsel uyanıklık çevresinde merkezî bir metaforik alan oluşturduğunu göstermektedir. İncelenen veriler, bu semantik alanın çeşitli alt kümelerle ayrılabilirliğini ortaya koymaktadır. Bu bölümdeki deyimler, *15 ciltlik Kazak Edebî Dilinin Sözlüğü*'nün 10. cildinin 283-289. sayfalarından; atasözleri ise *Babalar Sözi* isimli eserin 65-67. ciltlerinden derlenmiştir.

2.2.1. Qulaq = İşitme, Dinleme ve Dikkat Merkezi

Kazak Türkçesinde *qulaq/kulak* unsurunun en temel mecaz alanı, işitme eyleminin ötesine geçerek “dikkat kesilme, kulak verme, sözü bilinçli biçimde alma” anlamlarını karşılamasıdır. Bu grupta *qulaq/kulak*, yalnız ses alan bir organ değil; zihinsel yönelişin ve farkındalığın bedensel simgesi olarak işlev görür. Deyimlerde özellikle kulağın çevrilmesi, dikilmesi, asılması veya açılması gibi hareket fiilleri dikkat olgusunu somutlaştırmaktadır:

- *qulaq astı* [qoydı] “dikkat vererek dinledi, dinlediği şeylerin muhasebesini yaptı, tartıştı”
- *qulağın türdi* [saldı, tostı, töse, tiktı, burdı] “kulak kabarttı, dikkat kesildi”
- *qulaqqa taqtı* [ildi] “söyleneni önemsedi, dinledi, hafızaya aldı”
- *qulağına aldı* “dinledi, hatırladı, aklının bir köşesine yazdı”
- *qulağı eleñ etti* “kulakları dikti, dikkat kesildi”

Bu deyimlerde ortak dikkat çeken husus, fiziksel kulak hareketinin zihinsel odaklanmanın görünür biçimi olarak kurgulanmasıdır. Özellikle *qulağın türdi* deyiminde hayvanların ani bir ses karşısında kulaklarını kaldırmasıyla ilişkili bedensel gözlem, insanın dikkat davranışına aktarılmıştır. Böylece dikkat, soyut bir bilişsel süreç olmaktan çıkarılıp bedensel jest üzerinden görünür hâle getirilmiştir.

Atasözleri de bu algıyı desteklemektedir:

• Awız birew, qulaq ekew “Bir ağız, iki kulak.”

→ Az konuşup çok dinlemek gerektiğini öğütler.

• Körer köz ben estir qulaq toymaydı “Gören gözle işiten kulak doymaz.”

→ İnsan öğrenmeye ve duymaya sürekli açıktır.

• Qulaq estise, köñil bileği; köz körse, jürek uğadı “Kulak işitirse gönül bilir; göz görürse yürek anlar.”

→ İşitme bilginin ilk kapısıdır.

Bu atasözlerinde kulak, yalnız duyuşsal bir alıcı değıl; bilginin zihne giriş noktası olarak değıerlendirilmiştir. Özellikle “bir ağız iki kulak” karşılaştırması, Kazak kültüründe dinlemenin konuşmaktan daha değıerli görüldüğünü göstermektedir. Aynı anlayış Türkiye Türkçesinde de “iki dinle bir söyle” ve “kulak vermek” ifadeleriyle yaşamaktadır. Dolayısıyla her iki lehçede de kulak, iletişim ahlakının ve zihinsel açıklığın merkezî organı olarak kavramsallaştırılmıştır.

2.2.2. Qulaq = Öğüt Alma, Söz Dinleme ve İtaat / İtaatsizlik Göstergesi

Kazak Türkçesinde *qulaq/kulak* unsurunun ikinci önemli semantik alanı, bireyin söylenen sözü kabul etmesi yahut reddetmesi üzerinden şekillenen itaat ve itaatsizlik karşıtlığıdır. Bu grupta kulak, yalnız işiten organ değıl; terbiyenin, söz dinlemenin, nasihate açıklığın ve zihinsel kabullenişin sembolüdür. Kulağın kapalı olması ya da söze yönelmemesi, fiziksel işitme eksikliğinden ziyade “anlamak istememe, dikkate almama, ters davranma” anlamlarını taşır. Derlenen deyimler bu kültürel algıyı açık biçimde ortaya koymaktadır:

- qulaq aspadı [qoymadı] “kulak asmadı, söyleneni dinlemedi”
- qulağına ilmedi “sözü önemsemedi, dikkate almadı”
- qulağına kirmedi “anlatılanı kabul etmedi, kulağına girmede”
- qulağın bastı “duymak istemedi, duymamazlıktan geldi”
- qulağı teris bitken “inatçı, söz dinlemez”
- qulağı tars bitken “laf anlamaz, aksi”
- qulağına maqta tıqtı “kulaklarını tıkadı; hiç dinlemedi”
- bas dese qulaq deydi “söyleneni ters anlayıp aksi cevap verdi”
- qulağın bermedi “kulak vermedi, ilgilenmedi”

Bu deyimlerin tamamında *qulaq/kulak* söylenen sözün kabul kapısı olarak düşünölmektedir. Bir söz kulağı giriyorsa birey terbiyeli ve anlayışlıdır; girmiyorsa inatçı, dik başlı veya lakayttır. Özellikle *qulağına maqta tıqtı* deyiminde işitmenin bilinçli olarak engellenmesi, toplumsal öğüde kapanmayı anlatan güçlü bir mecazdır. Benzer biçimde *bas dese qulaq deydi* ifadesi de sözü doğru anlamayan yahut anlamak istemeyen kimseleri eleştiren kalıplaşmış bir yargıdır.

Bu semantik alan atasözlerinde daha açık bir öğretici ton kazanır:

- Birew “bas” dese, birew “qulaq” deydi “Biri ‘baş’ der, öteki ‘kulak’ der.”

→ Söyleneni anlamayan yahut ters anlayan kişiyi eleştirir.

- Aqpa qulaqqa söz aytsaŋ, ağıp ketedi; quyma qulaq söz aytsaŋ, quyı aladı. “Akıcı kulağa söz söylersen akıp gider; dökme kulağa söylersen içine alır.”

→ Bazı insanlar öğüdü tutmaz, bazıları ise zihnine işler.

Bu atasözlerinde kulak, doğrudan terbiye ve öğrenilebilirlik ölçüsüne dönüşmüştür. Kazak kültüründe “kulaklı olmak” sözü dinlemek ve akıl almakla; “kulaksız olmak” ise nasihate kapalı olmakla ilişkilendirilmiştir. Türkiye Türkçesindeki “kulak asmamak”, “kulağına küpe olsun”, “laf anlamaz” gibi ifadeler de aynı kültürel mantığın devamıdır. Dolayısıyla her iki çağdaş lehçede de kulak, yalnız işitme değil, toplumsal otoriteye açıklık ve terbiyesel uyumun bedensel metaforu durumundadır.

2.2.3. Qulaq = Haber Alma, Gizli Bilgi ve Toplumsal Dolaşım Alanı

Kazak Türkçesinde *qulaq/kulak* unsurunun bir diğer dikkat çekici kullanım alanı, haberin yayılması, gizli bilgilerin duyulması ve toplum içinde dolaşan sözün işitilmesiyle ilgilidir. Bu grupta kulak, bireysel organ olmaktan çıkmakta; adeta toplumun müşterek haber alma ağına dönüşmektedir. Özellikle “uzaklardan duyan kulak”, “gizli dinleyen kulak”, “her yerden haberi olan kulak” biçimindeki mecazlar, Kazak toplumunda sözün gizli kalmayan doğasını ortaya koyar.

- qulağına tiydi [jetiti] “haberi kulağına ulaştı, duydu”
- qulağı şaldı [qulağına şalındı] “kulağına çalındı, duyar gibi oldu”
- qulağı türık [türiniki] “her an haber almaya hazır, kulakları açık”
- uzın qulaq “uzun kulak; kulaktan kulağa haber taşıyan görünmez ağ”
- kəri qulaq “tecrübeli, çok şey işitmiş, her şeyden haberdar kişi”
- salpaŋ qulaq “ajan, gizli dinleyen kimse”
- qulaq türip jür “etrafa kulak kesilerek dolaşmak, haber kollamak”

Bu deyimlerde kulağın fiziksel işlevinden çok sosyal işlevi ön plana çıkmaktadır. Özellikle uzun qulaq deyimini, Kazak toplumunda haberin görünmez yollarla çok hızlı biçimde yayılmasını anlatan son derece güçlü bir halk metaforudur. Buradaki “uzunluk”, anatomik değil iletişimsel erişim mesafesidir. Benzer biçimde salpaŋ qulaq ifadesi, kulağın gizli dinleme ve bilgi toplama işlevini casusluk alanına taşımaktadır.

Atasözleri bu sosyal haberleşme metaforunu desteklemektedir:

- Jer qulağı – jetew, el qulağı – elüw “Yerin kulağı yedi, elin kulağı elli.”

→ Toplum içinde hiçbir söz gizli kalmaz.

- Abayla söyle sözün di, qabırğanıŋ da qulağı bar “Sözünü dikkatli söyle, duvarın da kulağı var.”

→ Her yerde işiten biri bulunabilir.

- Elge aytqan söz – elüw qulaqqa jetedi “Halka söylenen söz elli kulağa ulaşır.”

→ Söz hızla yayılır.

Bu atasözlerinde “kulak” artık bireyin değil, cemiyetin organıdır. Kazak kültürel bilincinde toplum, çok sayıda kulağın birleştiği dev bir işitme alanı olarak kabul edilmiştir. Türkiye Türkçesindeki “yerin kulağı var”, “duvarın kulağı var”, “kulaktan kulağa yayılmak” gibi ifadeler bu müşterek Türk metaforunun canlı biçimde korunduğunu göstermektedir.

2.2.4. Qulaq = Rahatsızlık, Gürültü ve Söz Baskısının Bedensel Yeri

Kazak Türkçesinde *qulaq/kulak* unsurunun dikkat çeken bir diğer semantik alanı; aşırı söz, yüksek ses, bitmek bilmeyen konuşma veya rahatsız edici gürültünün bedende bıraktığı baskının kulak üzerinden ifade edilmesidir. Bu kullanım grubunda “kulak”, yalnız işitmenin giriş kapısı değil zihinsel yorgunluğun, bıkkınlığın ve söz yükünün bedensel olarak hissedildiği merkez hâline gelir. Gürültü ve anlamsız tekrar, doğrudan kulağa zarar veren yahut kulağı bunaltan bir unsur gibi tasvir edilir.

- kulağın qatırdı “kulakları sağır edencesine rahatsız etti”
- kulağın sarsıttı [sasıttı] “kulakları çınlattı, bunaltacak kadar gürültü yaptı”
- qulaqtıñ tınışın aldı “huzurunu kaçırdı, rahatsız etti”
- qulaqtan ötti “sert ve rahatsız edici ses çıkardı”
- qulaq qaştı qıldı “rahat/huzur vermedi”
- qulağınan qıyquw ketpedi “kulağından çılgılık eksik olmadı; rahatsızlık verdi”

Bu deyimlerde rahatsızlık, soyut bir psikolojik durum olarak değil; doğrudan kulağa yönelen fiziksel saldırı gibi düşünülmektedir. Özellikle *qulaqtıñ tınışın aldı* deyiminde huzurun kaybı, kulaktaki sessizliğin bozulmasıyla özdeşleştirilmiştir.

Atasözleri de bu rahatsızlık merkezli algıyı destekler:

- Qurğaq qasıq awız jırtadı, qurğaq söz qulaqtı qurtadı “Kuru kaşık ağız yırtar, kuru söz kulağı kemirir.”

→ Faydasız ve boş konuşmanın insanı yorduğunu belirtir.

Bu veriler, Kazak Türkçesinde kulağın yalnız bilginin giriş kapısı değil aynı zamanda söz ve ses fazlalığının bedende bıraktığı yorgunluğun da merkezi olduğunu göstermektedir. Türkiye Türkçesindeki “kulak tırmalamak”, “kulağının etini yemek”, “başının etini yemek” gibi ifadelerle bu semantik alan büyük ölçüde örtüşmektedir.

2.2.5. Qulaq = Öğrenme, Hatırlama ve Bilginin Zihne Yerleşmesi

Kazak Türkçesinde *qulaq/kulak* unsurunun son derece üretken bir başka mecaz alanı, işitilen bilginin zihne yerleşmesi, alışkanlık hâline gelmesi ve tecrübeye dönüşmesiyle ilgilidir. Bu grupta “kulak” yalnız sesi alan organ değil; bilginin hafızaya giriş kapısı, öğrenmenin ilk eşiği ve tecrübenin depolandığı yer olarak kavramsallaştırılır. İşitilen sözün kulağa dökülmesi, kulağa sinmesi veya kulakta kalması, bilginin zihinsel içselleştirilmesini anlatır.

- kulağı qandı “çok şey duyup öğrendi, tecrübe kazandı”
- kulağı üyrendi [jattıqtı] “duya duya alıştı”
- qulağınan ketpedi [qulağında qaldı] “söz kulağında kaldı, unutmadı”
- qulağma quydı “sözü zihnine iyice yerleştirdi”
- qulaqqa sındı “duyula duyula kulağa sindi”
- qulaqqa singen söz “insanın zihnine işlemiş söz”

- qulaq qurışın qandırdı “dinleyip merakını giderdi”

Bu deyimlerde dikkat çeken husus, öğrenmenin görsel değil işitsel kanal üzerinden metaforlaştırılmasıdır. Özellikle *qulağına quydı* ifadesinde bilgi sıvı gibi kulağa dökülmekte böylece soyut düşünce somut bir doldurma eylemiyle anlatılmaktadır. Benzer şekilde *qulaqqa sıjdi* kullanımı, tekrarlanan sözün kulakta emilip zihne nüfuz ettiğini göstermektedir. Burada kulak, bilginin yalnız geçtiği yer değil; işlenip kalıcı hâle geldiği ilk eşiktir.

Atasözleri bu öğrenme merkezli kullanımı açıkça göstermektedir:

- Suwdıñ bası – bulaq, sözdiñ bası – qulaq “Suyun başı pınar, sözün başı kulaktır.”
- Her bilgi önce kulaktan girer.

Bu örnekler, Kazak kültüründe öğrenmenin önemli ölçüde sözlü aktarım ve işitsel hafıza üzerinden kurulduğunu göstermektedir. Türkiye Türkçesindeki “kulağına küpe olsun”, “kulağı dolmak”, “kulağında kalmak” gibi ifadeler de aynı bilişsel metaforun karşılığıdır. Dolayısıyla “kulak”, iki lehçede de öğrenmenin ve tecrübenin ilk kapısıdır.

2.2.6. Qulaq = Duygusal ve Bedensel Dışavurum Alanı

Kazak Türkçesinde *qulaq/kulak* unsuru yalnız işitme ve bilgiyle ilgili süreçlerde değil; sevinç, huzur, utanç, sersemlik ve rahatsızlık gibi duygusal durumların bedensel dışavurumunda da kullanılmaktadır. Bu grupta “kulak”, kişinin iç dünyasında yaşadığı psikolojik değişimlerin dışarıdan görülebilir işaretlerinden biri hâline gelir. Kulakta hissedilen sıcaklık, sessizlik, uğultu ya da genişleme gibi algılar duyguların mecazlaştırılmasında önemli rol oynar.

- eki ezüwi eki qulağında “çok sevinçli, ağzı kulaklarına varmış”
- qulağı tınış “huzurlu, rahatsız edilmemiş”
- aş qulaqtan tınış qulaq “gürültü patırtıdan sessizlik iyidir”
- qulağına [qulağının] uşına şeyin kızardı “utancından kulakları kızardı”
- qulağı şınıldadı “kulakları uğuldu; sersemledi”

Bu deyimlerde kulak, duygunun beden üzerindeki yansıma yüzeylerinden biridir. Özellikle *eki ezüwi eki qulağında* ifadesi Türkiye Türkçesindeki “ağzı kulaklarına varmak” deymiyle birebir örtüşmektedir ve sevincin yüzün iki yanına kadar genişlemesi kulak sınırıyla anlatılmaktadır. Benzer biçimde *qulağı tınış* ifadesinde psikolojik huzur, kulakta ses baskısının olmamasıyla somutlaştırılmıştır.

Atasözleri de bu bedensel–duygusal ilişkiyi tamamlar:

- Aş qarnımnan tınış qulaq “Azıcık aşım kaygısız başım”
- Huzur sessizlikle gelir.

Bu veriler, Kazak Türkçesinde kulağın yalnız işitsel değil, psikolojik hâlin de yansıma noktası olduğunu göstermektedir. Böylece kulak; sevinçte genişleyen, huzurda dinlenen, utançta kızaran ve şaşkınlıkta uğuldayan çok işlevli bir bedensel göstergeye dönüşmektedir.

Bütün bu deyim ve atasözü verileri birlikte değerlendirildiğinde Kazak Türkçesinde *qulaq/kulak* unsurunun son derece geniş ve üretken bir mecaz alanı oluşturduğu görülmektedir. Kulak; işitme ve dikkat merkezi, öğüt alma ve itaat göstergesi, haber dolaşımının toplumsal ağı, gürültü ve söz baskısının bedensel yeri, öğrenme ve hafızanın giriş kapısı ve nihayet duygusal dışavurum alanı olarak çok katmanlı biçimde işlev görmektedir. Bu durum, *qulaq* unsurunun yalnız anatomik bir organ adı olmaktan çıkarak Kazak

toplumunun iletişim biçimini, öğrenme anlayışını ve toplumsal ilişki kodlarını düzenleyen merkezî bir kültürel metafora dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Türkiye Türkçesindeki “kulak vermek, kulak asmamak, kulağına küpe olmak, yerin kulağı var, kulağının etini yemek, ağzı kulaklarına varmak” gibi ifadelerle kurulan güçlü paralellik, söz konusu metaforik alanın müşterek Türk düşünce geleneği içinde geliştiğini göstermesi bakımından ayrıca önemlidir.

2.3. Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Qulaq/Kulak Unsurunun Mecaz Alanı: Analitik Değerlendirme

Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi, *qulaq/kulak* unsurunu ortak Türk kültür hafızasından beslenen geniş bir mecaz alanı içerisinde kullanmaktadır. Her iki lehçede de kulak, yalnız işitme organı olarak değil; dinleme, öğüt alma, haberdar olma, gizli bilgi edinme, öğrenme, rahatsız olma ve duygusal tepki gösterme gibi çok katmanlı zihinsel süreçlerin bedensel karşılığı olarak işlev görmektedir. Türkçenin tarihî lehçelerinde gözlemlenen *kulağ tut-*, *kulağ qoy-*, *kulağқа teg-*, *kulağқа al-* gibi kalıplaşmış yapılar, hem Kazak Türkçesinde hem de Türkiye Türkçesinde ses ve biçim farklılıklarıyla yaşamaya devam etmekte; bu durum “kulak” unsurunun Türk dilinin ortak mecaz belleğinde son derece kalıcı bir yer edindiğini göstermektedir.

İki lehçenin ortaklaştığı ilk ve en belirgin alan, dinleme ve dikkattir. Kazak Türkçesindeki *qulaq astı [qoydı]*, *qulağın türdi*, *qulağına aldı* gibi deyimler Türkiye Türkçesindeki *kulak vermek*, *kulak tutmak*, *can kulağıyla dinlemek*, *kulak kesilmek* ifadeleriyle doğrudan örtüşmektedir. Her iki lehçede de işitme eylemi pasif bir duyu faaliyeti olarak değil, bilinçli bir zihinsel yöneliş olarak görülmektedir. Kulak bu noktada “sözün alındığı yer” olmaktan çok “anlamın kabul edildiği eşik”tir. Bu da Türk kültüründe dinlemenin salt biyolojik değil, aynı zamanda ahlaki bir davranış olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

İkinci ortak mecaz alanı, öğüt alma ve sözü dikkate alma veya almama karşıtlığıdır. Kazak Türkçesindeki *qulaq aspadi*, *qulağına ilmedi*, *qulağına maqta tıqtı*, *bas dese qulaq deydi* gibi kullanımlar; Türkiye Türkçesindeki *kulak asmamak*, *kulakardı etmek*, *bir kulağından girip öbür kulağından çıkmak* deyimleriyle aynı kültürel zeminde buluşmaktadır. Her iki lehçede de kulağın kapalı olması, gerçek anlamda duymamak değil, söyleneni kabule yanaşmamak anlamına gelir. Bu nedenle kulak, Türk düşünce sisteminde yalnız işitmenin değil, terbiyenin ve söz dinleme ahlakının da göstergesi hâline gelmiştir.

Üçüncü ortak alan, haber alma ve toplumsal bilgi dolaşımıdır. Kazak Türkçesindeki *qulağı şaldı*, *qulağına tiydi*, *qulağı türik [türiñki, tesik]*, *uzın qulaq*, *qabırğanıñ da qulağı bar*; Türkiye Türkçesindeki *kulağına çalınmak*, *kulağı delik*, *kulak misafiri olmak*, *yerin kulağı var* deyimleriyle semantik olarak büyük ölçüde örtüşmektedir. Her iki lehçede de kulak, toplum içindeki görünmez haberleşme ağının metaforu durumundadır. Özellikle *yerin/duvarın kulağı var* anlayışı, gizli sözün mutlaka bir dinleyicisi bulunduğu yönündeki ortak Türk halk tecrübesini yansıtmaktadır. Bu bağlamda kulak, bireysel değil kolektif işitmenin sembolüdür.

Bir başka ortak nokta, işitilen sözün zihne yerleşmesi ve tecrübeye dönüşmesidir. Kazak Türkçesindeki *qulağı qandı*, *qulağı üyrendi*, *qulağına quydı*, *qulaqqa siñdi* gibi yapılar; Türkiye Türkçesindeki *kulaktan dolma*, *kulaktan kapmak*, *kulağına küpe olmak*, *kulağını doldurmak* deyimleriyle aynı bilişsel metaforu paylaşır. İşitilen söz burada yalnız ses olarak kalmamakta; kişinin bilgi dağarcığına, tecrübesine ve davranışına etki eden bir unsur hâline gelmektedir. Özellikle kulağın “bilginin zihne aktarıldığı kanal” olarak kavramsallaştırılması, tarihî Türk metinlerinden günümüze kadar süren dikkat çekici bir devamlılıktır.

Bununla birlikte iki lehçe arasında bazı belirgin vurgu farkları da bulunmaktadır. Kazak Türkçesinde *qula* unsurunun toplumsal dinleme, kolektif haber alma ve söz baskısı alanlarında çok daha üretken olduğu görülmektedir. *Uzun qulaq, salpañ qulaq, kâri qulaq, qulaqtıñ tınışın aldı* gibi çok sayıdaki deyim, sözün toplum içinde dolaşımını ve kişinin işitsel rahatsızlığını ayrıntılı biçimde ifade etmektedir. Bu durum, Kazak sözlü kültüründe haberin kulaktan kulağa taşınmasının ve sözün sosyal hayatta belirleyici rol oynamasının güçlü bir dilsel yansımasıdır.

Buna karşılık Türkiye Türkçesinde *kulak* unsuru daha çok bireysel deneyim, kişisel öğüt ve gündelik iletişim etrafında yoğunlaşmaktadır. *Kulağına küpe olmak, kulağını bükmek, kulağını çekmek, kulaktan âşık olmak, eli kulağında* gibi deyimler, daha çok kişinin yaşadığı deneyim, bireysel uyarı, özel haber veya şahsi algı çevresinde şekillenmiştir. Bu durum Türkiye Türkçesinde “kulak” metaforunun toplumsal dolaşımdan ziyade bireysel psikoloji ve günlük sosyal ilişkiler içinde daha yoğun kullanıldığını düşündürmektedir.

Atasözleri bakımından da benzer bir dağılım dikkat çeker. Kazak atasözlerinde kulak çoğu zaman dinlemenin fazileti, sözün etkisi ve toplumda haberin gizli kalmaması etrafında öğüt verici bir unsur olarak kullanılırken; Türkiye Türkçesi atasözlerinde daha özlü ve kısa biçimde gizli sözün duyulması, sözü tutanın öğüt alması ve açgözlülüğün zarar görmesi gibi temalar öne çıkmaktadır. Özellikle Kazak atasözlerindeki *awız birew, qulaq ekew, qulaqtan-qulaqqa jetken söz jıraqtan-jıraqqa ketedi, abayla söyle söziñdi, qabırğanıñ da qulağı bar* gibi örnekler, kulak unsurunun toplumsal iletişimin merkezine yerleştiğini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde *qulaq/kulak* unsuru, Türk dilinin ortak tarihî mirasından beslenen müşterek bir mecaz çekirdeğine sahiptir. Bu müşterek çekirdek; dinleme, söz dinleme, haber alma ve öğrenme eksenlerinde belirginleşmektedir. Ancak Kazak Türkçesi bu çekirdeği daha çok toplumsal işitme, kolektif haber ağı ve sözün işitsel baskısı yönünde genişletirken; Türkiye Türkçesi kulak metaforunu bireysel deneyim, kişisel öğüt ve gündelik sosyal etkileşim yönünde çeşitlendirmiştir. Bu durum, aynı organ adının iki çağdaş Türk lehçesinde ortak kültürel temeller üzerinde farklı iletişim alışkanlıklarına göre yeniden anlamlandırıldığını göstermektedir.

Tematik Alan	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Eşleşme Türü
Kulak = Dinleme / Dikkat / Teyakkuz	qulaq asuw / qulaq qoyuw / qulaq saluw / qulaq türüw	kulak vermek / kulak tutmak / kulak kesilmek / can kulağıyla dinlemek	Birebir eşleşme
Kulak = Dinlememe / İlgisizlik	qulaq aspaw / qulağına ilmew / qulağına kirmew / qulağınan ağıp ketüw	kulak asmamak / kulağına girmemek / bir kulağından girip öbüründen çıkmak	Birebir eşleşme
Kulak = Bilgi edinme / haber alma	qulağına tiyüw / qulağına şalınuw / qulağına jetüw	kulağına çalınmak / kulağına gelmek	Birebir eşleşme
Kulak = Öğrenme / hafızada tutma	qulağına saluw / qulağına quyuw / qulağına qaldıruw	kulağına koymak / kulağına küpe olmak	Yakın anlamlı eşleşme
Kulak = Unutmama / kalıcılık	qulağınan ketpew / qulağına siñüw	kulağında kalmak / kulağına yerleşmek / kulağına küpe olmak	Birebir eşleşme
Kulak = Rahatsız olma / bunaltma	qulağınan qıyquw ketpew / qulağın sarsıtuw / qulağın qatıruw	kulağını tırmalamak / kulağını şişirmek	Yakın anlamlı eşleşme
Kulak = Sevinç / olumlu tepki	qulağına jağıuw / qulağına jılı tiyüw	kulağa hoş gelmek	Birebir eşleşme
Kulak = Utanma / duygusal tepki	qulağına qızaruw / qulağı qızaruw	kulakları kızarmak	Birebir eşleşme
Kulak = Tecrübe / bilgi birikimi	kâri qulaq / sari qulaq / qulağı qanuw	kulağı delik / eski kulağı kesik	Birebir eşleşme

Kulak = Dedikodu / söz yayılması	uzun qulaq / şıñıldaw	qulağınan yerin kulağı var / kulağı çınlamak (anlam genişlemesi)	Yakın anlamlı eşleşme
Kulak = Müjde / haber değeri	qulaq süyinşi	kulağın elinde (müjde!)	Yakın anlamlı eşleşme

Tablo 1. Kazak Türkçesi – Türkiye Türkçesi “Kulak” Somatik Deyim ve Atasözleri Karşılaştırma Tablosu

Sonuç

Bu çalışmada Türkçenin tarihî lehçelerinden hareketle modern Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde *qulaq/kulak* unsuruna dayalı deyimler ve atasözleri karşılaştırmalı bir yaklaşımla incelenmiştir. Elde edilen bulgular, somatik söz varlığının yalnızca dilin yüzeysel bir sözlük kategorisi olmadığını; aksine kültürel biliş, toplumsal normlar ve tarihsel süreklilik taşıyan çok katmanlı bir anlam sistemi olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle “kulak” unsuru etrafında oluşan deyimsel yapıların, Türk düşünce sisteminde beden organlarının soyut kavramlaştırmaları için temel referans alanı olarak işlev gördüğünü açık biçimde göstermektedir.

Analizler, *qulaq/kulak* unsurunun Kazak Türkçesinde oldukça geniş ve sistematik bir semantik örgü oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu örgü; işitme ve dikkat, öğüt alma ve itaat, haber alma ve toplumsal dolaşım, rahatsızlık ve söz baskısı, öğrenme ve hafızaya yerleşme ile duygusal ve bedensel dışavurum olmak üzere beş temel eksenle yapılandırılmaktadır. Her bir eksen, kulak organının yalnız biyolojik bir işlevi değil aynı zamanda bilişsel, sosyal ve kültürel bir merkez olarak kodlandığını göstermektedir.

Özellikle *qulağın türdi*, *qulaq astı*, *qulağına aldı* gibi ifadeler, işitme eyleminin dikkat ve bilişsel yönelimle doğrudan ilişkilendirildiğini göstermektedir. Bu kullanımda kulak, pasif bir algı organı olmaktan çıkarak çevresel bilginin seçilmesi ve anlamlandırılmasında aktif bir zihinsel eşik hâline gelmektedir. Buna paralel olarak *qulağı qandı*, *qulağına quydı*, *qulaqqa sıñdı* gibi deyimler, işitilen bilginin hafızaya yerleşmesi ve deneyime dönüşmesi sürecini metaforik olarak temsil etmektedir. Böylece “duymak”, yalnızca fiziksel bir algı değil aynı zamanda öğrenme ve içselleştirme sürecinin başlangıç aşaması olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Kazak Türkçesi verileri ayrıca *qulaq/kulak* unsurunun toplumsal iletişim ağındaki rolünü de açık biçimde ortaya koymaktadır. *Uzun qulaq*, *qulağı şaldı*, *qulağına tiydi* gibi deyimler, bilginin bireyler arasında dolaşımını sağlayan görünmez bir haberleşme mekanizmasını temsil etmektedir. Bu bağlamda kulak, bireysel bir organ olmaktan çıkarak toplumsal hafızanın taşıyıcısı ve kolektif bilginin dağıtım kanalı hâline gelmektedir. Özellikle *jer qulağı – jetew*, *el qulağı – elüw* gibi atasözleri, bilginin gizlenemezliğini vurgulayarak kulak metaforunu toplumsal şeffaflık ve kontrol mekanizmasıyla ilişkilendirmektedir.

Buna karşılık, Türkiye Türkçesi verileri, *qulaq/kulak* unsurunun daha çok dikkat yönelimi, seçici algı ve uyarı mekanizması ekseninde yoğunlaştığını göstermektedir. *Kulak vermek*, *kulak kabartmak*, *kulak asmamak*, *bir kulağından girip öbür kulağından çıkmak* gibi ifadeler, daha sınırlı ancak işlevsel olarak güçlü bir semantik alan oluşturmaktadır. Kazak Türkçesindeki geniş bilişsel ve toplumsal açılımın aksine, Türkiye Türkçesi kulak metaforunu daha çok anlık dikkat, algı seçiciliği ve iletişimsel tepki düzeyinde işletmektedir.

Karşılaştırmalı analiz, *qulaq/kulak* temelli deyimlerin üç temel eşleşme düzeyinde kümelandığını göstermektedir: *tam eşdeğerlik*, *kısmi eşdeğerlik* ve *kültürel olarak farklılaşmış eşdeğerlik*. “Duymak = öğrenmek” ve “kulak = dikkat merkezi” metaforları her iki lehçede de ortak bir bilişsel temel üzerine kuruludur. Ancak bu ortaklık; kullanım sıklığı, bağlamsal genişleme ve deyimleşme yoğunluğu açısından farklılaşmaktadır. Kazak Türkçesi daha

üretken ve geniş metaforik ağlar kurarken Türkiye Türkçesi daha yoğun fakat daha sınırlı bir deyim varlığı sunmaktadır.

Elde edilen bulgular, somatik deyimlerin yalnızca dilsel kalıplar olmadığını aynı zamanda kültürel değer sistemlerinin taşıyıcıları olduğunu da göstermektedir. Her iki lehçede de “dinlemek” olumlu bir toplumsal davranış olarak kodlanırken, “duymamak”, “kulak asmamak” sosyal ve etik bir sapma olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, beden organlarının yalnızca fiziksel işlevlerle değil aynı zamanda normatif ve değer yüklü anlam sistemleriyle de ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak *qulaq/kulak* temelli somatik deyimler, Türk lehçeleri arasında hem tarihsel süreklilik hem de anlamsal dönüşüm sergileyen güçlü bir söz varlığı katmanıdır. Bu yapı, ortak Türk bilişsel metaforlarının (özellikle “duymak = öğrenmek”, “kulak = dikkat ve bilinç kapısı”) sürekliliğini korurken; her lehçenin kendi kültürel deneyimi doğrultusunda bu metaforları yeniden biçimlendirdiğini göstermektedir. Dolayısıyla somatik deyimler, yalnızca dilsel veriler değil aynı zamanda toplumsal düşünme biçimlerinin ve kültürel zihniyet yapılarının doğrudan yansımasıdır.

Bu çalışma, *qulaq/kulak* unsuru ile sınırlı karşılaştırmalı bir inceleme olarak tasarlanmıştır. Gelecek araştırmalarda *göz*, *ağız*, *yürek*, *baş* ve *el* gibi diğer yüksek üretkenliğe sahip somatik unsurların da aynı yöntemle analiz edilmesi, Türk somatik frazeolojisinin daha bütüncül bir teorik çerçeveye oturtulmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca halk anlatıları, destanlar ve modern edebî metinlerin veri setine dâhil edilmesi, somatik metaforların yalnızca sözlü kültürde değil, yazılı edebiyat içinde de nasıl dönüştüğünü ortaya koyacaktır. Bunun yanında farklı Türk lehçelerinin karşılaştırmalı olarak çalışılması, hem ortak Türk kültür kodlarını hem de lehçelere özgü anlam genişlemelerini daha ayrıntılı biçimde görünür kılacaktır. Son olarak, somatik deyimlerin bilişsel dilbilim, kültürel semantik ve çeviri çalışmalarıyla birlikte ele alınması, bu yapıların çok katmanlı doğasını açıklamada daha kapsamlı katkılar sunacaktır.

Kaynakça

- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II*. İnkılâp Kitabevi.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig I metin*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III indeks* (Haz. K. Eraslan, O. F. Sertkaya, ve N. Yüce). TKAE Yayınları.
- Askarova, G. ve Temenova, G. (2021). Phraseology: somatism in Kazakh and Turkish languages. *Bulletin Series of Philological Sciences*, 4 (74), 34–38. <https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7804.06>
- Ata, A. (1997). *Kıyasü'l-Enbiyâ II dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (2014). *Nehcü'l-Ferâdis dizin-sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydemir, A. (2014). Divanü Lûgati't-Türk'te insan vücuduna ait sözcükler. *International Journal of Language Academy* 2(4), 412–444.
- Älibekov, T. (2010-2011) *Babalar Sözi: jüz tomdıq (65, 66, 67 tom) Qazaq maqal-mätelderi*. Foliant.
- Baş, M. ve Büyükkantarcıoğlu, N. (2019). Sadness metaphors and metonymies in Turkish body part idioms. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 30(2), 273–294. <https://doi.org/https://doi.org/10.18492/dad.591347>
- Caferoğlu, A. (1993). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Enderun Kitabevi.
- Coşkun, J. (2021). Somatik deyim olan ‘kalp’ sözcüğünün Rusça ve Türkçe karşılaştırmalı analizi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), 976–985. <https://doi.org/10.29000/rumelide.949950>

- Çelik, Ü. (1993). *Alî Şîr Nevâyî – Leylî vü Mecnûn (gramer-metin-dizin)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Demirbaş, M. (2022). Türkmen Türkçesinde somatik deyimler. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi* 6(1), 167–192.
- Doğan, L. (2005). Türk dilinde organ adları üzerine bir inceleme - ana ve ara temel kelimeler. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6(1), 142–164. <https://doi.org/search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/83908/turk-dilinde-organ-adlari-uzerine-bir-inceleme-ana-ve-ara-temel-kelimeler>
- Eckmann, J. (2014). *Nehcü'l-Ferâdis tıpkıbasım ve çeviriyazı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eken, E. (2023). Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki somatik deyimlerin karşılaştırılması. *XV. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*. <https://doi.org/bookcites.com/book-chapter/EtuH3JEBQzmg-9NM6o94>
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2025). *Kâşgarlı Mahmud Divânu Lugâti't-Türk giriş-metin-çeviri-notlar-dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kargı, Z. (1988). *Şecere-i Terâkime (metin-gramer-dizin)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Kattayevna, N. (2025). Somatik komponentli frazeologizmlarning semantikasida ekvivalentlik masalalari (O'zbek va Ingliz tillari misolida). 3. *International Perge Scientific Studies Congress*. ASES Congress Organization Publishing. 15-19. https://doi.org/bookcites.com/book-chapter/Rd65MZsBAAtLz9tQ72_8T
- Kolar, E. ve Dujček, I. (2025). Somatic idioms in the novels “Dvori od Oraha”, “Freelander” and “Selidba” by Miljenko Jergović. *Diacovensia*. <https://doi.org/10.31823/d.33.1.4>
- Qazaqstan Respublikası Bilim Jäne Gılım Ministrliği Gılım Komiteti (2006-2011). *Qazaq ädebi tiliniñ sözdigi XV Tom*. A. Baytursınılı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.
- Oba, E. (2024). Tarihî Türk lehçelerinden Kazakçaya organ adları üzerine bir deneme. *International Journal of Old Uyghur Studies* 6(1), 65-102. <https://doi.org/10.46614/ijous.1488159>
- Oba, E. (2025). Kazakçada Moğolca organ adları üzerine. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)* 9(1), 89-98. <https://doi.org/10.30563/turklad.1631374>
- Oba, E. ve Baiyuzakovich, S. Y. (2025). Kazakçada Moğolca alıntılar: hastalık ve organ adları. *International Journal of Old Uyghur Studies* 7(1), 126-144. <https://doi.org/10.46614/ijous.1695686>
- Özçelik, S. (1986). *Ali Şîr Nevâyî Mecâlisü'n-Nefâyis* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Parlakpınar, M. (2023). Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev adlı mesnevisinde Türkçe organ adları ile kurulmuş deyimler. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (11), 174–206. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1279308>
- Sotvoldiyevna, K. (2023). İngiliz va O'zbek tillarida ikki somatik komponentli frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili. *Eurasian Journal of Academic Research*. <https://doi.org/10.37547/ejar-v03-i02-p4-159>
- Şahin, H. (2004). *Türkçede organ isimleriyle kurulmuş deyimler*. Uludağ Üniversitesi.
- Şahin, İ. (2010). Organ adları temelinde Kırgızistan yer adlarında ölü deyim aktarmaları ve bunların yer adlarında kullanılışları. *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (53), 199-218. <https://doi.org/search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/202891/organ-adlari-temelinde-kirgizistan-yer-adlari-olu-deyim-aktarmalari-ve-bunlari-yer-adlari-kullanilislari>

- Tekeli, S. (2023). Somatik deyimler bağlamında Rusça ve Türkçe deyimlerin karşılaştırılması. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 11(34), 48–70. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1174171>
- Tekin, T. (2006). *Orhon yazıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe sözlük* (11. baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüce, N. (2014). *Mukaddimetü'l-Edeb*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Extended Summary

This study examines somatic phraseological units based on the lexeme “ear” (Turkish: kulak) in Turkic languages, focusing on historical Turkic dialects, Kazakh Turkish, and Turkey Turkish. The research adopts a comparative and descriptive qualitative approach to analyze how the “ear” component functions semantically, culturally, cognitively, and metaphorically across different linguistic stages and modern usages. The main objective is to reveal continuity and transformation patterns of somatic expressions from Old Turkic inscriptions to contemporary Turkic dialects, with a particular emphasis on Kazakh and Turkey Turkish idioms and proverbs.

Language is not only a system of communication but also a repository of cultural memory, collective cognition, and shared conceptualizations of human experience. Within this framework, body-part terms constitute one of the oldest lexical layers of human language and play a central role in the formation of metaphorical and idiomatic expressions. Among these, the “ear” is particularly productive in Turkic languages, functioning as a semantic bridge between physical perception and abstract cognitive processes such as attention, understanding, obedience, awareness, and social responsiveness. Therefore, somatic expressions containing “ear” provide a rich analytical field for examining how Turkic communities conceptualize perception and knowledge acquisition.

The historical data analyzed in this study are drawn from a wide corpus of Turkic texts, including Köktürk inscriptions, Old Uyghur manuscripts, Karakhanid works such as Kutadgu Bilig and Divanu Lugati't-Turk, Khwarezm and Kipchak texts, and Chagatai literary sources. These texts demonstrate that the lexical item kulak has preserved both its literal anatomical meaning and its metaphorical extensions throughout Turkic linguistic history. In early inscriptions, “ear” is primarily associated with perception and collective awareness, while in later classical texts it expands to include moral consciousness, attentiveness, knowledge acquisition, and even spiritual receptivity.

In Kazakh Turkish, idioms and proverbs containing the word qulaq demonstrate a highly productive and semantically rich system of metaphorical extensions. Expressions such as qulağına tiydi (he/she heard it), qulağına quydı (he/she memorized it through repetition), qulaq asu (to listen attentively), and qulağı şaldı (he/she caught a piece of news) illustrate how auditory perception is conceptualized as cognitive processing and knowledge formation. In these expressions, hearing is not limited to a physiological act but is extended into a metaphor for learning, remembering, and socially situated understanding. Kazakh proverbs further reinforce this conceptual structure by emphasizing the importance of selective listening, wisdom in hearing, and the consequences of ignoring advice or socially significant information.

Similarly, in Turkey Turkish, a wide range of idiomatic expressions revolves around the “ear” metaphor. Examples such as kulak kabartmak (to eavesdrop or listen secretly), kulak vermek (to pay attention), kulağına küpe olmak (to take a lesson from experience), and bir kulağından girip öbür kulağından çıkmak (to completely ignore what is said) reflect a shared cognitive mapping in which auditory organs symbolize attention, memory retention, and epistemic engagement. However, despite structural similarities between Kazakh and Turkey Turkish, variations emerge in pragmatic usage, frequency, and metaphorical emphasis. While Turkey Turkish tends to emphasize attentional and selective listening metaphors, Kazakh Turkish shows a stronger tendency toward repetition-based memorization and reinforcement metaphors.

A comparative analysis reveals three major categories of correspondence between the two languages: (1) full equivalence, where idioms are structurally and semantically almost identical; (2) partial equivalence, where semantic cores are shared but lexical components differ; and (3) culturally divergent expressions, where similar conceptual domains are expressed through different metaphorical structures. For instance, both languages conceptualize “hearing” as learning, yet Kazakh Turkish frequently encodes this process through repetitive auditory reinforcement (qulağına quydı), whereas Turkey Turkish often encodes it through attentional focus (kulak kesilmek).

Beyond lexical and semantic comparison, the study highlights the cultural and cognitive dimensions of somatic phraseology. In both Turkic traditions, listening is strongly associated with wisdom, respect, obedience, and social harmony. Conversely, ignoring or refusing to listen is often evaluated negatively, symbolizing stubbornness, ignorance, or moral weakness. This dual evaluative structure demonstrates that somatic idioms are not merely linguistic units but also cultural models that encode social norms and behavioral expectations.

Methodologically, the study employs a qualitative descriptive approach supported by comparative linguistic analysis. Data were categorized according to semantic fields, metaphorical extensions, and functional

usage contexts. Diachronic analysis was used to trace historical continuity from Old Turkic to modern Turkic dialects, while synchronic comparison focused on Kazakh and Turkey Turkish idiomatic systems. The analysis also integrates cognitive linguistic perspectives, particularly conceptual metaphor theory, to explain how bodily experience is systematically mapped onto abstract domains such as knowledge, memory, and social interaction.

The findings indicate that somatic phraseology is both historically stable and dynamically adaptive. While core metaphors related to perception and cognition remain consistent across centuries, each Turkic variety develops its own culturally specific extensions and pragmatic nuances. This suggests that somatic idioms function as both carriers of shared Turkic cognitive heritage and markers of linguistic individuality.

In conclusion, somatic idioms containing the lexeme “ear” represent a significant semantic and cultural domain within Turkic languages. They reflect universal cognitive metaphors related to perception and knowledge, while simultaneously exhibiting culturally specific patterns of expression and usage. The continuity from Old Turkic inscriptions to modern Kazakh and Turkey Turkish demonstrates the deep historical roots of these expressions, whereas their variations illustrate the dynamic and evolving nature of phraseological systems. This study contributes to comparative Turkic linguistics, cognitive semantics, and phraseology by demonstrating how bodily experience is systematically encoded in language and how it shapes cultural meaning across time, space, and linguistic communities.